

Зорица В. Цветановић¹, Ивана П. Стојков
Универзитет у Београду, Учитељски факултет,
Београд, Србија

Оригинални
научни рад

Љиљана Ј. Келемен Милојевић

Висока школа струковних студија за васпитаче
„Михаило Палов“, Вршац, Србија

Концепција уџбеника за учење латинице ио програму наставе и учења

Резиме: По новом Програму наставе и учења за групу разред основног образовања и васпитања (Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2018) латиница се, у школама у којима је српски језик мајерњи, учи као групо писмо, након савладане ћирилице. Нове уџбенике, који израде Програм наставе и учења, израдеило је и објавило више аутора и издавача у 2019. години. Тако је у Каталогу уџбеника за групу и шесту разред основног образовања и васпитања (Katalog udžbenika za drugi i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2020) понуђено дванаест одобрених уџбеника за учење латинице, од којих две издавачке куће имају по два уџбеника, а једна и дијигални. Ови уџбеници имају различите називе, концепције и обиме. Циљ овога рада јесте анализа садржаја за учење латинице у актуелном програму и акредитованим уџбеницима. У раду је најпре анализиран Програм наставе и учења (Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2018), односно исходи, садржаји и ујусиства за учење латинице, а затим су приказане методичке концепције уџбеника за учење групо писма. Методичка анализа обухватила је програмски оквир, концепцију и функционалности уџбеника за учење латинице. Након подробне анализе дошло се до закључка да актуелни Програм наставе и учења (Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2018) не садржи детаљна ујусиства за учење латинице, те се и концепције различитих уџбеника за учење овог писма значајно разликују.

Кључне речи: латиница, уџбеник за учење латинице, Програм наставе и учења, исходи за учење латинице, учење читања и писања.

¹ zorica.cvetanovic@uf.bg.ac.rs

Copyright © 2022 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

Увод

Настава почетног читања и писања у Републици Србији обухвата учење два писма – ћирилице, у првом разреду основне школе, и латинице, која се учи у другом разреду, што је и прописано званичним документима. Тако се, према *Пројаму наставе и учења за први разред основног образовања и васпитања* (*Program nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2017) на часовима предмета Српски језик читање и писање првим писмом, ћирилицом, учи у првом разреду основне школе. *Пројам наставе и учења за други разред основног образовања и васпитања* (у даљем тексту: *Пројам наставе и учења*) (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018) прописује учење латинице као другог писма у другом разреду основне школе, као што је то било предвиђено и претходним *Наставним пројамом образовања и васпитања за први и други разред основне школе* (у даљем тексту: *Наставни пројам*) (*Nastavni program obrazovanja i vaspitanja za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2004).

Методе и начине рада у поступку усвајања латинице у Србији проучава методика наставе почетног читања и писања (Milatović, 2019). Иако се читање и писање уче на часовима језика, многе методике наставе српског језика и књижевности не проучавају ову област (Marinković, 1994; Nikolić, 2000; Smiljković, Milinković, 2008). У земљама нашег окружења латиница се учи као прво писмо матерњег језика и спада у област почетног читања и писања (Ilić, 2000; Hubijar, 2010; Budinski, 2019). Учење латинице у настави српског језика и књижевности је специфично, јер су ученици већ описмењени у првом разреду основне школе. Ипак, и учењу латинице треба посветити посебну пажњу, нарочито због тога што постоји заблуда да ће, управо због познавања једног писма, ученици научити друго без тешкоћа. „Таква заблуда узрок је многих неспо-

разума, површности, стихијности и методичке импровизације у процесу учења другог писма“ (Milatović, 2019: 235). Учење ћирилице и латинице разликује се по томе што се користе вештине и предзнања ученика, на пример, савладана графомоторика и научена основна правописна правила, а ради се на потешкоћама које се појављују у учењу, као што су сличности и разлике у словима два писма и проблеми у њиховом распознавању и разликовању. Потешкоћа има, јер „учење слова и коришћење тог знања у контексту читања и писања везаног текста је комплексније него што се то види на први поглед“ (Kaue, Lose, 2018: 599).

Пројам наставе и учења (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018) доноси исходе, садржаје, кључне појмове садржаја и упутство за дидактичко-методичко остваривање програма. Учење латинице налази се у области Језичка култура и доноси само основне смернице за усвајање другог писма. Основни уџбеник за учење ћирилице је Буквар (Cvetanović i sar., 2010; Janićijević, 2014; Milatović, 2019), а за учење латинице користи се посебан уџбеник који нема прихваћено једно име и често се уочава „методичка неуједначеност у називима књига“ (Cvetanović, Negru, 2016), чији наслов практично упућује на учење другог писма.

Концепција уџбеника за учење латинице зависи од поступка учења слова, да ли је монографски, групни или комплексни (Milatović, 2019), затим садржаја за учење читања и писања, задатака за читање, преписивање, писање и текстова са питањима за разумевање прочитаног. Актуелни *Пројам наставе и учења* (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018) не прописује поступак учења слова, и стога се концепције уџбеника могу потпуно разликовати. Уџбеници могу да обухвате разноврсне задатке и различите нивое знања. Разноврсност подразумева прво различитост у садржини задатака (налози за чи-

тање, писмене и језичке вежбе, језичке игре), затим у формулацијама задатака (питања, упутства, налози), као и у томе какав се резултат решавања очекује (разумевање прочитаног, преписивање, самостално писање или нешто друго). Диференцирање задатака треба да омогући њихово веће прилагођавање појединим ученицима, према утврђеним циљевима наставе. Могу се „увежбавати знања на одређеном нивоу (репродуктивна, оперативна и друга)... Након дефинисања циља, приступа се изради задатака у три варијанте (једноставни, средње сложени и сложенији)“ (Vilotijević, 2000: 222–223). Важно је да буде „мање задатака на нивоу препознавања, више оних којима се захтева знање на нивоу репродукције, а посебно знање на нивоу примене или оперативно знање“ (Stojanović, 2016: 120).

У уџбеницима за учење латинице налазе се књижевни и некњижевни текстови. Текстове за учење првих латиничких слова обично састављају аутори уџбеника, а затим се у књигама налазе краћи текстови, информативни и књижевни, или њихови одломци. Код обраде писаних слова методички је посебно значајно да постоје рукописни текстови, реченице и речи, који су у књизи дати писаним словима латинице, узорним рукописом. У складу са тим се „од ученика очекује читање краћих текстова (поетских, прозних, драмских, обавијесних...) те усвајање графичкога изгледа рукописних слова и самостално писање ријечи, реченица и краћих текстова рукописним писмом“ (Budinski, 2019: 60). Дакле, читање, као и правилно писање и повезивање писаних слова учи се само уз речи, реченице и текстове који су и сами исписани писаним словима.

Претходна истраживања о учењу латинице у настави српског језика усредсређена су на програмске садржаје и уџбенике. У једној студији (Cvetanović, Negru, 2016) анализирани су актуелни уџбеници за учење латинице и закључено је да су они структурирани на два начина, одвојена или заједничка обрада штампаних и писаних сло-

ва, и да углавном имају по две стране на којима се налазе сви садржаји за обраду нових слова. Друго истраживање (Cvetanović i sar., 2017) показује да ниједна од школских књига за учење латинице није у потпуности у складу са тадашњим *Наставним програмом* (*Nastavni program obrazovanja i vaspitanja za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2004), који даје само један поступак учења, и предлаже се да програмски оквир за учење латинице треба да буде шире постављен да би наставници и аутори уџбеника имали више методичке слободе. У још једном истраживању (Purić, Stojanović, 2016) упоређују се правописни стандард и графеме у букварима и у уџбеницима за учење латинице. Један од закључака је да у појединим уџбеницима постоји различит изглед графема, као и „неусаглашеност облика елемената графема ћириличног и латиничког писма у појединим букварима и уџбеницима за учење латинице са *Правописом српскога језика*“ (Purić, Stojanović, 2016: 113).

У раду је, најпре, истакнута методологија истраживања, затим следе резултати и дискусија у којима се разматрају основе за учење латинице као другог писма по *Програму наставе и учења* и њихова методичка трансформација у уџбеницима, са посебним нагласком на концепцију и функционалност садржаја.

Методологија истраживања

За потребе овога рада спроведено је истраживање ради анализе исхода, садржаја и упутстава за учење латинице према актуелном *Програму наставе и учења* (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018) и одговарајућих уџбеника. Из постављеног циља произлазе следећи задаци истраживања:

1. утврдити оквире за учење латинице према *Програму наставе и учења*;
2. утврдити методичке концепције уџбеника за учење латинице;

3. идентификовати садржаје за учење штампаних и писаних слова латинице.

Приликом реализације овог истраживања као основна метода коришћена је дескриптивна метода. Сходно задацима и истраживачкој методи, употребљена истраживачка техника јесте анализа педагошке документације (*Програма наставе и учења и уџбеника*).

У складу са прописаним, аутори уџбеника и издавачи припремили су нове уџбенике за учење латинице. Сви одобрени уџбеници за учење другог писма налазе се у *Каталогу уџбеника за групу и шести разред основног образовања и васпитања* (у даљем тексту: *Каталогу уџбеника*) (*Katalog udžbenika za drugi i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2020). Укупно је одобрено дванаест уџбеника за учење латинице – једанаест класичних уџбеника и један дигитални уџбеник. Све уџбенике издало је девет издавача, јер два издавача имају по две одобрене књиге, а један има и дигитални уџбенички комплет. Узорак нашег истраживања чини осам од дванаест одобрених уџбеника за учење латинице из *Каталога уџбеника* (*Katalog udžbenika za drugi i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2020). За потребе овога рада одабран је мањи узорак – по један уџбеник сваког издавача. С обзиром на то да три издавача имају по два уџбеника, по том основу најпре је одабрано девет уџбеника. Један од њих се потпуно разликује од осталих по томе што се латиница учи монографским поступком, те овога пута неће ући у корпус истраживања. Дакле, узорак чини осам уџбеника за учење латинице (наведени су редоследом из *Каталога*) и ради прегледности у табелама са резултатима истраживања наведени су по имену издавача:

- БИГЗ: *Латиница, уџбеник за групу разред основне школе* (Cvetanović i sar., 2019);
- Фреска: *Латиница, уџбеник за групу разред основне школе* (Joksimović, 2019);

- Нова школа: *Латиница, за групу разред основне школе* (Čuk, Ivanović, 2019);
- Вулкан: *Латиница, уџбеник за групу разред основне школе* (Vukomanović Rastegoras, Mičić, 2019);
- Клет (Klett): *Абецедар, уџбеник за учење латинице* (Žeželj, 2019);
- Завод: *Абецедарко, уџбеник за учење латинице у групу разреду основне школе* (Ivković, 2019);
- Едука: *Latinica „Latica po latica“, уџбеник за групу разред основне школе* (Berković, Šarić, 2019) и
- Нови Логос: *Латиница, уџбеник за групу разред основне школе* (Milić, Mitić, 2019).

Резултати истраживања и дискусија

Оквири за учење латинице у *Програму наставе и учења*. Актуелни *Програм наставе и учења* прописује један исход који се директно односи на учење латинице, а он гласи: „влада основном техником читања и писања латиничког текста“ (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 49). Остали исходи се индиректно могу остварити и читањем латиничких текстова и других садржаја написаних овим писмом. Учење латинице, као програмски садржај, налази се у оквиру наставне области Језичка култура и наведен је на следећи начин: „друго писмо (латиница): штампана и писана слова“ (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 50). Дакле, јасно се наводи да се обрађују штампана и писана слова латинице.

У *Учешћу за дидактичко-методичко остваривање програма* први поднаслов је „Планирање наставе и учења“ (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 50), где се виде три предметне области и препоручени број часова: „Књижевност, Језик и

Језичка култура (у оквиру које уче и друго писмо – латиницу). Препоручени број часова по предметним областима је: Књижевност – 70 часова, Језик – 40 часова и Језичка култура 70 часова“ (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 50). Дакле, наставне области Књижевност и Језичка култура имају исти број препоручених часова. Имајући у виду то да се у оквиру Језичке културе учи друго писмо, али и основе усменог и писменог изражавања, није јасно зашто ова област нема већи број часова. Дакле, у оквиру ове области, осим учења латинице, ради се на богаћењу речника ученика, адекватном и јасном изражавању, усменом и писменом причању, препричавању и описивању. Такође, није јасно зашто учење латинице није одвојено у посебну наставну област, где методички и припада, у почетно читање и писање. У претходном *Наставном програму (Nastavni program obrazovanja i vaspitanja za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2004) учење латинице је било део области Језик, па је упитно зашто је учење латинице *предачено* из једне у другу предметну област, иако по својој методичкој природи не спада ни у једну од ове две, већ је део почетног читања и писања, како се и наводи у методичкој литератури (Milatović, 2019: 235).

У одељку о планирању наставе постоји само назнака о учењу латинице, и то у контексту дистрибуције текстова која је „заснована [је] на груписању и повезивању текстова према различитим критеријумима – природа и улога књижевног дела; врсте текстова; сврха текстова: за описивање/читање/разумевање/препричавање/тумачење методе и поступци учења латиничког писма; врсте текстова [...]“ (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 50). Даље се у програмским упутствима нигде не наводе методе и поступци учења другог писма, па се тако у *Програму наставе и учења (Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018) јавља методички парадокс – методе и поступци учења утичу на дист-

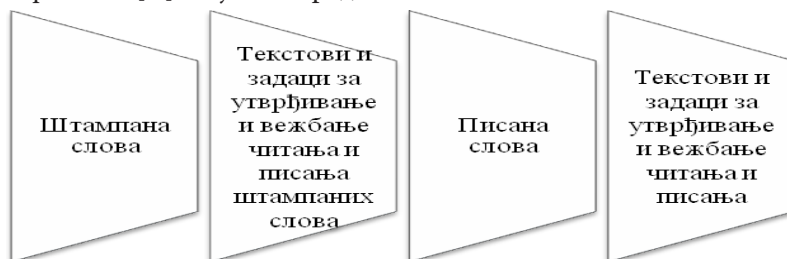
рибуцију текстова, а нигде се у званичном документу не помињу, ни у назнакама. Претходни *Наставни програм (Nastavni program obrazovanja i vaspitanja za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2004) био је искључив у начинима учења латинице и прописао је све, од групног поступка учења слова, до редоследа њиховог учења. У садашњем *Програму наставе и учења (Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 47–52) методе и поступци се не именују, ни у планирању наставе, ни у посебном одељку који је посвећен латиници. Тај посебан део који се односи на учење латинице има наслов „Учење другог писма“ (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 52). У њему се наводи када учитељ може да планира усвајање латинице, на која слова треба обратити пажњу у писању, као и на графичко увезивање писаних слова у речима и дати су предлози садржаја за увежбавање писања. Сва упутства сажета су у шест реченица.

У једном од ранијих истраживања закључено је да програмски оквир за учење латинице „треба да буде довољно широко постављен како би наставнику препустио организацију учења другог писма, а ауторима уџбеника дао више слободу“ (Cvetanović i sar., 2017: 9). Међутим, то не значи да не треба да постоје програмске препоруке за основне методе и поступке у настави. Овако се отишло у другу крајност, па програмски оквир не даје никакве јасне смернице за методичке начине учења латинице. Једино што је детаљно наведено је када треба планирати учење латинице: „Усвајање другог писма – латинице планира се најчешће за друго полугодиште [...] учитељ има могућност да самостално одлучи када ће почети са усвајањем другог писма. У срединама у којима би писање представљало оптерећење за ученике, писана слова другог писма могу се обрадити у првом полугодишту трећег разреда“ (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 52). Оваква детаљна упутства методички су веома значајна и само у овом сег-

менту актуелног документа може се говорити о широко постављеном програмском оквиру, а други суштински сегменти се не помињу.

Методичке концепције уџбеника за учење латинице. Када је реч о обради другог писма – латинице, аутори уџбеника, пре постављања методичке концепције уџбеника за учење латинице, треба добро да промисле о распореду учења штампаних и писаних слова, те себи да поставе једно од основних питања: *Да ли штампана слова треба обрадити уједно са писаним словима или их радијше одвојено?* Чини се да нема конкретнот одговора на ово питање и да су мишљења методичара подељена. „Једни сматрају (ипак се стиче да су они у мањини) да је упоредно учење штампаних и писаних слова ефикасно [...] овај облик рада

је тежи, без обзира на то што су ученици у доброј мери овладали првим писмом. Одвојена обрада слова пружа могућности квалитетнијег савладавања другог писма“ (Milatović, 2019: 236). Према одвојеном распореду учења читања и писања, прво се уче штампана слова – њихово препознавање и писање, а затим се прелази на учење писаних слова. Овакав распоред учења штампаних и писаних слова, а када је реч о латиничком писму, пружа више могућности за вежбање и утврђивање програмских задатака. Водећи се овим поставкама, анализирали смо структуру уџбеника за учење латинице и дошли смо до закључка да је у свим анализираним уџбеницима присутно одвојено учење штампаних и писаних слова, што је приказано на Слици 1.

Слика 1. Структура анализираних уџбеника за учење латинице.

С обзиром на то да се обрађују групе по три, четири, а неретко и више штампаних и писаних слова латинице, одвојен распоред слова методички је сасвим прихватљив.

За утврђивање концепције уџбеника за учење латинице у овом истраживању било је значајно одредити колико има садржаја за обраду и утврђивање штампаних и писаних слова, као и укупан број наслова у уџбеницима, што је и приказано у Табели 1.

С обзиром на то да један наслов у уџбенику за обраду означава број група слова који се могу обрадити на једном наставном часу, из Табеле 1 се, пре свега, јасно види планирани темпо за савладавање штампаних латиничких слова. Сва штампана слова латинице у два уџбеника распоређена су у седам лекција – Нова школа (Сук, Ivanović,

2019) и БИГЗ издаваштво (Cvetanović i sar., 2019), док се у три књиге она обрађују у дванаест лекција – Фреска (Joksimović, 2019), Нови Логос (Milić, Mitić, 2019) и Едука (Berković, Šarić, 2019). Што је већи број наслова, то значи да се мање слова учи на једном часу, и обрнуто. Такође, уочава се да број наслова није исти за обраду штампаних и писаних слова, што има методичких оправдања, јер се посебна пажња мора посветити правилном повезивању слова. И у претходним истраживањима наводи се да „групе слова која се обрађују утичу и на организацију наставе и динамику обраде слова“ (Cvetanović i sar., 2017: 8).

Из Табеле 1 такође се уочава пропорционална повезаност између броја наслова обраде и утврђивања. Наиме, уколико је мањи број наслова предвиђен за обраду слова, постоји више лекција

Табела 1. Број наслова/лекција у појединачном уџбенику.

Део књиге Издавач	Обрада штампаних слова	Обрада писаних слова	Утврђивање штампаних и/или писаних слова	Систематизација латиничних слова	Ћирилични садржаји	Укупно наслова / лекција
Нова школа	7	8	7	8	2	32
Клет	9	10	6	13	3	41
БИГЗ	7	7	16	14	–	44
Вулкан	8	8	8	10	10	44
Завод	10	10	12	13	1	46
Фреска	12	13	13	9	–	47
Нови Логос	12	13	11	13	1	50
Едука	12	12	9	14	4	51

за утврђивање у уџбеницима, осим код уџбеника издавача Нова школа (Ћук, Ivanović, 2019) и Вулкан (Vukomanović Rastegoras, Mičić, 2019). Број наслова предвиђених за утврђивање свих латиничних слова се креће од осам до четрнаест, тако да се може закључити да у овом сегменту уџбеника постоји концепцијска разлика. Разлика постоји и у (не)постојању лекција са ћириличним садржајима, јер их два уџбеника уопште немају, док је у Вулкановом уџбенику (Vukomanović Rastegoras, Mičić, 2019) највећи број таквих наслова/лекција.

Укупан број наслова/лекција у свих осам анализираних уџбеника веома се разликује. Тако у уџбенику издавача Едука (Berković, Šarić, 2019) има укупно педесет и једна лекција, а уџбеник Нове школе (Ћук, Ivanović, 2019) има тридесет и две лекције за учење другог писма – латинице. Иако не постоји прописан број часова који је неопходан или довољан, ипак, на основу резултата истраживања може се закључити да постоји значајна разлика у укупном броју наслова/лекција, па самим тим и у концепцијама уџбеника.

За потребе овог истраживања анализирали смо концепцију дела уџбеника за учење штампаних слова латинице, од почетних садржаја за обраду, затим број задатака и да ли су на нивоима сложености, присутност материјала за

читаче и за разумевање прочитаног, што је приказано у Табели 2.

Из прве колоне у Табели 2 види се да три анализирана уџбеника немају почетних садржаја, и то: Заводов (Ivković, 2019), Фрескин (Joksimović, 2019) и Едукин (Berković, Šarić, 2019). У четири уџбеника полази се од латиничних садржаја, од утврђивања места слова у абецеди у уџбенику Нове школе (Ћук, Ivanović, 2019), до речи, реченица и текстова, које имају Клет (Žeželj, 2019), БИГЗ (Cvetanović i sar., 2019) и Нови Логос (Milić, Mitić, 2019). У Вулкановом уџбенику (Vukomanović Rastegoras, Mičić, 2019) полази се од ћириличног текста.

У Табели 2 се налази и најмањи, односно највећи број задатака у једном наслову приликом обраде или утврђивања штампаних слова латинице. Садржинска анализа свих задатака превазилази оквире овог истраживања, али њихов број ипак указује на разноврсност садржаја у уџбеницима. Тако, мањи број може да покаже да има више налога у оквиру једног задатка или да је више простора за писање. Најмањи број, односно два задатка у оквиру једног наслова има Заводов уџбеник (Ivković, 2019), док је Клетов (Žeželj, 2019) доследан и има три задатка по лекцији. Највећи број задатака је у уџбенику издавача Вулкан (Vukomanović Rastegoras, Mičić, 2019) и БИГЗ (Cvetanović i sar., 2019).

Табела 2. Садржаји за учење штампаних слова у оквиру наслова/лекција.

Издавач	Почетни Садржаји	Број задатака	Нивои задатака	Садржаји за читаче	Разумевање прочитаног
Нова школа	Писање слова по абecedном броју	3–5	–	–	Текст и питања
Клет	Речи, текст	3	–	–	Текст и питања
БИГЗ	Речи, реченице, текст	7–9	Два нивоа	Текстови	Текст и питања
Вулкан	Приче (ћирилица) као увод у обраду	5–9	–	–	Текст и питања
Завод	–	2–5	–	Задаци	Текст и питања
Фреска	–	3–5	–	–	Текст и питања
Нови Логос	Текст са питањима	5–6	Три нивоа	Стихови – допуњалке	Текст и питања
Едука	–	5–7	Три нивоа	Занимљивости	Текст и питања

Разлика у уџбеничким задацима је и то да ли су они разврстани према нивоима сложености. Из Табеле 2 се види да три анализирана уџбеника имају задатке на више нивоа сложености, и то један има два нивоа БИГЗ школства (Cvetanović i sar., 2019), док два уџбеника имају задатке на три нивоа сложености – Едука (Berković, Šarić, 2019) и Нови Логос (Milić, Mitić, 2019). У уџбенику БИГЗ школства посебном бојом су обележени „задаци за оне који желе више“ (Cvetanović i sar., 2019: 6). Уџбеник Едуке испред задатака има ознаке у облику бубамара (са једном, две или три тачке), које означавају први, други или трећи ниво постигнућа (Berković, Šarić, 2019: 5). У уџбенику Новог Логоса „звездицама је обележена тежина задатка“ (Milić, Mitić, 2019: 4), од једне до три звезде.

У уџбеницима постоје садржаји за ученике који знају да читају и пишу латиницу. Уочено је да половина анализираних уџбеника има различите садржаје за читаче, и то БИГЗ (Cvetanović i sar., 2019) има текстове, Завод (Ivković, 2019) садржи задатке, у Новом Логосу (Milić, Mitić, 2019) заступљени су стихови – допуњалке, а у Едуки (Berković, Šarić, 2019) налазе се занимљивости.

Из ове табеле се, такође, уочава да сви анализирани уџбеници садрже текстове са различитим питањима којима се проверава да ли су уче-

ници разумели прочитан текст. У односу на претходно одобрене уџбенике који су важали до 2019. године ово је новина, јер су тада „поједине књиге имале велики број ових текстова са дидактичко-методичком апаратуром, док их је у појединим било веома мало или их није било уопште“ (Cvetanović, Negru, 2016: 140). Дакле, када се упореде почетни садржаји, обим, број и нивои задатака, као и додатни садржаји за учење штампаних слова, анализирани уџбеници се веома разликују. Ипак, оно што је заједничко за све анализиране уџбенике јесте постојање текстова и питања за разумевање прочитаног.

Функционалности садржаја за учење писаних слова латинице. Писана слова латинице су сложеније графичке структуре од штампаних слова истога писма, те их ученици теже усвајају, а у томе им помажу садржаји који су у уџбеницима дати писаним словима, односно рукописне речи, реченице и текстови. Ови садржаји су методички функционални, јер се читање и писање уче помоћу узорног латиничног рукописа, где се виде исправно написана и правилно повезана писана слова. У Табели 3 приказани су резултати анализе уџбеника у вези са свим садржајима написаним писаним словима латинице.

Садржаји приказани у Табели 3 могу се сврстати у четири категорије: слогава/парова слова, речи, реченице и текстове написане узорним рукописом. Писање слогава/парова слова писаним словима присутно је у четири анализирана уџбеника, и тај број се веома разликује. У уџбенику чији је издавач Фреска (Joksimović, 2019) има двадесет, док се у Едукином уџбенику (Berković, Šarić, 2019) налази чак сто шеснаест слогава/парова слова. Примећен је велики распон у њиховом броју, а истовремено се поставља питање колико су они заиста неопходни и колико су функционални, када је реч о учењу писаних слова другог писма. Сматрамо да предност треба ипак дати писању целих речи, а не слогава/парова слова. То поткрепљујемо следећом програмском препоруком: „Код учења писаних слова латинице посебну пажњу треба посветити графичком увезивању слова у речима“ (*Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 52), као и оперативним (образовним) задатком у оквиру релевантне методичке литературе, у коме се наглашава да је ученика потребно „научити да правилно повезује писана слова у речима као графичким целинама“ (Milatović, 2019: 179). Дакле, ни у једном тренутку се не помиње писање слогава/парова речи, помоћу којих би се учило, утврђивало или вежбало увезивање писаних слова латинице.

Даље, анализирајући уџбенике нашег истраживачког корпуса, уочено је да је у уџбенику Нове школе (Čuk, Ivanović, 2019) понуђено девет, док се у уџбеницима Клета (Žeželj, 2019) и Новог Логоса (Milić, Mitić, 2019) налази 279, односно 205 речи написаних писаним словима латинице, које треба прочитати и/или преписати писаним словима другог писма. То показује велику разлику у овим уџбеничким садржајима за учење писаних слова латинице. Осим речи написане у целини, у само три анализирана уџбеника су понуђене и речи које треба допунити или правилно написати/преписати. У уџбенику Фреске (Joksimović, 2019) имају само две, док у остала два има више од десет, односно у Вулкановом уџбенику (Vukomanović Rastegoras, Mičić, 2019) понуђено је дванаест таквих речи. Дакле, у три књиге од осам анализираних има оваквих садржаја, што показује да њихово појављивање није учестало у уџбеницима за учење латинице.

Такође, из Табеле 3 се види да постоји највећа разлика у обиму садржаја за учење писаних слова латинице код понуђених реченица написаних узорним рукописом, које треба прочитати или преписати. У програмском оквиру за учење другог писма, иако је оскудног садржаја, акценат је стављен на писање реченица и краћих текстуалних целина (*Program nastave i učenja za drugi razred*

Табела 3. Садржаји најписани писаним словима латинице у уџбеницима.

Врста Издавач	Слогава/ /парови слова	Речи	Речи за допуњавање/ исправљање	Реченице	Реченице за допуњавање/ исправљање	Текстови
Нова школа*	–	9	–	3	–	–
Фреска**	20	91	2	13	3	2
Едука	116	50	11	1	18	4
Вулкан	62	122	12	11	7	5
Клет	50	279	–	12	11	9
БИГЗ	–	182	–	55	20	11
Нови Логос**	–	205	–	17	17	16
Завод	–	117	–	33	16	21

Легенда: * на крају књиге су решења задатака за штапана слова и за један мањи број задатака за писана слова;
** на крају књиге су решења задатака штампаним или писаним словима.

osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2018: 52). У Едукином уџбенику (Berković, Šarić, 2019) налази се једна таква реченица, док уџбеник БИГЗ-а (Cvetanović i sar., 2019) садржи педесет и пет реченица написаних писаним словима другог писма. Несклад у функционалности садржаја за учење писаних слова латинице може се приметити и на основу броја понуђених реченица за допуњавање или исправљање – од ниједне, у уџбенику Нове школе (Ћук, Ivanović, 2019), до двадесет, у уџбенику БИГЗ-а (Cvetanović i sar., 2019). Фрескин (Joksimović, 2019) и Вулканов (Vukomanović Rastegoras, Mičić, 2019) уџбеник нуде мање од десет реченица које се могу допунити или исправити. Дакле, само четири анализирани уџбеника пружају ученицима богатији садржај када је реч о вежбању и утврђивању писања писаним словима латинице.

Веома је пожељно да сваки уџбеник намењен учењу латиничних слова, осим речи и реченица, садржи и текстове написане писаним словима, тзв. рукописне текстове. У анализираним уџбеницима текстови написани писаним словима латинице су најчешће намењени преписивању, као и читању, уз питања за разумевање прочитаног. Из Табеле 3 се јасно може видети да се у уџбенику Нове школе (Ћук, Ivanović, 2019) не налази ниједан текст написан писаним словима латинице за потребе читања и писања, док је у Заводовом уџбенику (Ivković, 2019) понуђен двадесет један такав текст. Поједини уџбеници, такође, садрже мало рукописних текстова – Фрескин уџбеник (Joksimović, 2019) само два, а Едукин (Berković, Šarić, 2019) четири текста. Иако рукописни текстови могу бити различитог обима, немогуће је одредити тачан број оних који би требало да се нађу у уџбенику за учење латинице. Ипак, ако их нема или их има веома мало, наставник ће имати реалне проблеме у настави – неће имати основни садржај у уџбенику, а то је рукописни текст за учење читања и писања. Дакле, резултати истраживања показују да се уџбеници за учење латинице веома разликују по броју рукописних садржаја, а највише у распону броја речи и реченица написаних писаним словима.

На крају три анализирани уџбеника понуђена су решења неких или свих задатака, и то у уџбеницима Нове школе (Ћук, Ivanović, 2019), у Фрескином (Joksimović, 2019) и Логосовом (Milić, Mitić, 2019) уџбенику. Уочава се да их у преосталих пет уџбеника нема, те се поставља још неколико питања – колико су она заиста неопходна и, ако јесу, зашто нису понуђена за све задатке везане и за штампана и за писана слова латинице. Узимајући у обзир обим рада, ова питања остају за једно од наредних истраживања.

Закључак

Учење латинице прописано је *Програмом наставае и учења (Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2018)* и учи се у другом разреду основне школе, уз напомену да се писана слова могу обрадити и у наредном разреду. Увидом у актуелни програмски оквир може се закључити да он има веома оскудна упутства за учење другог писма. За разлику од претходног *Наставног програма (Nastavni program obrazovanja i vaspitanja za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2004)* који је прописивао детаље, па и редослед учења слова, садашњи не прописује чак ни основно. Дакле, од ранијег програма који прописује све, дошли смо до програма који не прописује готово ништа, те наставници нису адекватно усмерени и препуштени су организацији учења другог писма на основу раније стечених теоријских знања, проучавања релевантне литературе, и на основу искуства, а ауторима је дато много више слободе, те је дошло до великих разлика у концепцијама садржаја намењених учењу латинице, као и њиховој функционалности.

Уџбеници за учење латинице имају сличности, али и велике разлике у концепцијама. У нашем истраживању је показано да су сличности следеће: групна обрада слова, и учење прво штампаних, па писаних слова. Разлике су уочљиве у броју наслова/лекција, затим у задацима за учење

штампаних слова, као и у броју рукописних садржаја у уџбеницима. Иако не постоји прописан број часова који је неопходан или довољан, ипак, на основу анализираних уџбеника може се закључити да постоји велики распон између укупног броја лекција предвиђених за учење латиничног писма и да се уџбеници међусобно разликују по броју наслова, а самим тим и у концепцијама. У поглављима анализираних уџбеника за учење штампаних слова постоје разлике у обиму, броју и нивоима задатака, као и додатним садржајима за учење другог писма, а заједничко је постојање текстова и питања за разумевање прочитаног. Резултати анализе уџбеника у вези са свим садржајима написаним писаним словима латинице показују да постоји ве-

лики распон у броју текстова који су у уџбенику написана, односно штампана писаним словима. Читање и писање писаних слова се учи искључиво помоћу узорног латиничног рукописа, где се виде исправно написана и правилно повезана писана слова. Недостатак ових текстова у уџбеницима доводи у питање функционалност њиховог садржаја.

У даљим истраживањима потребно је употребити правописни стандард и графеме у уџбеницима за учење латинице. Такође, могу се детаљно анализирати: задаци – типови и формулације, врсте текстова, додатни садржаји, као и неопходност решења за задатке написане штампаним и писаним словима латинице.

Литература

- Budinski, V. (2019). *Početno čitanje i pisanje na hrvatskome jeziku, metodički sadržajno-vremenski optimum poučavanja*. Zagreb: Profil Klett; Učiteljski fakultet Sveučilište u Zagrebu.
- Cvetanović, Z., Janićijević, V. i Mičić, V. (2010). Metodički aspekti savremenog bukvara. U: Jordanović, B. (ur.). *Bukvari i bukvarska nastava kod Srba* (287–305). Beograd: Pedagoški muzej.
- Cvetanović, Z., Negru, M. (2016). Metodička struktura udžbenika za učenje drugog pisma – latinice. U: Pešikan, A. (ur.). *Nastava i učenje – udžbenik u funkciji nastave i učenja* (133–144). Užice: Učiteljski fakultet.
- Cvetanović, Z., Negru, M. i Kelemen Milojević, Lj. (2017). Metodički problemi u programskom okviru za učenje latinice kao drugog pisma u nastavi srpskog jezika. *Inovacije u nastavi*, 30 (3), 1–11. DOI: 10.5937/inovacije1703001C 003.349:371.3
- Hubijar, Z. (2010). *Metodika nastave čitanja i pisanja*. Sarajevo: Bosanska riječ.
- Ilić, M. (2000). *Metodika nastave početnog čitanja i pisanja*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Janićijević, V. (2014). Bukvar. U: *Leksikon obrazovnih termina* (71). Beograd: Učiteljski fakultet.
- Kaye, E. L. & Lose M. K. (2018). As Easy as ABC? Teaching and Learning About Letters in Early Literacy. *Reading Teacher* 72 (5), 599–610. DOI: 10.1002/trtr.1768
- Marinković, S. (1994). *Metodika kreativne nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Kreativni centar.
- Milatović, V. (2019). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti – u mlađim razredima osnovne škole*. Beograd: Učiteljski fakultet.
- *Nastavni program obrazovanja i vaspitanja za prvi i drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2004). Prosvetni glasnik, br. 10.
- Nikolić, M. (2000). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- *Program nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2018). Prosvetni glasnik, br. 16.
- *Program nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2017). Prosvetni glasnik, br. 10.
- Purić, D., Stojanović, B. (2016). Bukvarsko pismo u udžbenicima za mlađe razrede osnovne škole. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta u Užicu*, 19 (18), 113–128.

- Smiljković, S., Milinković, M. (2008). *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*. Vranje – Užice: Učiteljski fakultet u Vranju – Učiteljski fakultet u Užicu.
- Stojanović, B. (2016). Potreba za individualizacijom sadržaja u nastavi početnog čitanja i pisanja i savremeni bukvari. U: Pešikan, A. (ur.). *Nastava i učenje – udžbenik u funkciji nastave i učenja* (115–132). Užice: Učiteljski fakultet.
- Vilotijević, M. (2000). *Didaktika 1, predmet didaktike*. Beograd: Naučna knjiga; Učiteljski fakultet.

Извори

- Berković, M., Šarić, N. (2019). *Latica po latica latinica – udžbenik za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Eduka.
- Cvetanović, Z., Kilibarda, D. i Stanišić, A. (2019). *Latinica – udžbenik za drugi razred osnovne škole, srpski jezik*. Beograd: BIGZ školstvo.
- Ćuk, M., Ivanović, D. (2019). *Latinica – za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Nova škola.
- Ivković, B. (2019). *Abecedarko – udžbenik za učenje latinice u drugom razredu osnovne škole*. Beograd: JP Zavod za udžbenike.
- Joksimović, S. (2019). *Srpski jezik 2 – latinica – udžbenik za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Freska.
- *Katalog udžbenika za drugi i šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2020). Službeni glasnik RS, 27. Posećeno 22. aprila 2021. na [www: http://www.mpn.gov.rs/udzbenici/](http://www.mpn.gov.rs/udzbenici/).
- Milić, D., Mitić, T. (2019). *Latinica – udžbenik za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Novi Logos.
- Vukomanović Rastegorac, V., Mičić, V. (2019). *Latinica za drugi razred osnovne škole ili Vukan, Adam i Eva Iva! protiv podmuklog, opakog i jezivo dosadnog Abecedovišta [udžbenik za drugi razred osnovne škole]*. Beograd: Vulkan izdavaštvo.
- Žeželj, R. (2019). *Abecedar – udžbenik za učenje latinice – srpski jezik za drugi razred osnovne škole*. Beograd: Klett.

Abstract

According to the new Curriculum for the second grade of elementary education (2018), the Latin alphabet is taught, in schools where Serbian is the mother tongue, as the second alphabet, after the acquisition of the Cyrillic alphabet. The new textbooks which follow the new Curriculum (2018) were written and published by numerous authors and publishing houses in 2019. Consequently, 12 textbooks in the Catalogue of textbooks for the second and sixth grades of elementary education are listed as approved textbooks for learning the Latin alphabet. Furthermore, two publishing houses have listed two textbooks for the same subject respectively, only written by different authors, and one publishing house offers a digital edition as well. These textbooks have different titles, concepts, and volume. The goal of this paper is to analyze the content for the Latin alphabet learning in the current Curriculum and in the accredited textbooks. In the paper, we analyze first the Curriculum (2018), i.e., the outcomes, content, and instructions for learning the Latin alphabet, and secondly, the methodological concept of the textbooks for learning the second writing system according to the Curriculum. The methodological analysis is focused on the framework of the curriculum, the concepts, and functionality of textbooks for learning the Latin alphabet. After an in-depth analysis, it was concluded that the current Curriculum (2018) does not contain detailed instructions for learning the Latin alphabet, therefore, the concepts of various textbooks for learning this alphabet differ significantly.

Keywords: the Latin alphabet, textbooks for learning the Latin alphabet, curriculum, outcomes of learning the Latin alphabet, learning of reading and writing.